

CEM EVLERİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ

CEM EVLERİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ

“Usulü olmayan âşık, kulak sağır dil dolaşık,
Yoktur ona Haktan ışık, din usul iman usul
Hemen usul hemen usul”¹

Nereye baktığın değil, nereden baktığın önemlidir derler, aslında bu bakışta, nerden baktığın kadar, o baktığın yere gelirken, edindiğin tecrübelerin sonucu geliştirdiğin kültürel donanımın da önemi vardır. Çünkü baktığın o yerden gördüklerini, o zamana kadarki yaşantın boyunca edindiğin bilgi birikiminin kültürel değerleriyle yorumlarsın. Belki bu yüzden Hünkâr Hacı Bektaş Veli “Derya ne kadar geniş olursa olsun, sen kabın kadar alırsın” demiş. Hakikaten de öyle değil mi? Bizler bakıp gördüklerimizi, kendi kabımıza alıp, onunla şekillendirerek değerlendirmiyor muyuz? Hal böyle olunca, baktığımız yerlerde herkesin farklı farklı şeyler görmüş olması normaldir.

Mesela bu satırlarının yazarı, hayatının en verimli, en cevval dönemini Marksistlerin kulvarında koşarak yaşadığı için, atın yanında kalan ya huyundan ya suyundan alır hesabı, ister istemez oralardan aldığı bilgi birikimiyle değerlendiriyor gördüklerini. Bu farklılığım dışlamak yerine, bunun bir zenginlik olarak kabul edilmesi gerektiğine inanıyorum. Marks “Benim özelliğim biçimdir, mânevî bireyselliğimdir bu benim. Üslûp insanın kendisidir”² diyor. Marksist üslûp hakkında, Roger Garaudy’in “Kıyasız bir gerçeklik üzerine” adlı kitabına yazdığı önsözde Aragon şöyle diyor: “Marksçı insan, bir bahse tutuşmuş olarak konuşur –giriştiği bahis bilimsel bir hipotezdir, diyebiliriz- ve kendinin, tutuştuğu bu bahsi bozacak her hatası, onun gözünde, insanlığa karşı işlenmiş bir suç değerindedir.” ... “Bütün ömrümce, kendi dışımda var olan şeyleri, benden önce olmuş, ben göçüp gittikten sonra da ayakta kalacak olan şeyleri dile getirmeye uğraşmış durmuşumdur. Soyut dilde bunun adına gerçekçilik denir ve bundan, trajik edayla söz etmeye çalışılır. Gerçekçi kimse bir el kumar oynamaktadır, o bir elde kazanacağı ya da kaybedeceği şey de, o eli oynayan da kendisidir. Bu anlıkta bir kimse kaybederse her şeyi kaybetmiş olur: geriye hiçbir şey kalmaz ondan; Siz tutup tam tersini ileri sürseniz de, her insanın gönlünün derinliklerinde, bazı şeylerin kendisinden sonraya kalması, kendisinden sonra ayakta durması, kendinden bir iz bırakması için bir tutku yatar. Adlarını ağaçlara, taşlara yazan bir sürü insan yok mu? Benim dramım onların dramı işte.”³

Bundan dolayı, geçmişimin bende biriktirdikleriyle bakınca, baktığım yerlerde gördüklerimi anlatışımın herkesten farklı olması normal değil mi? Bu yüzden herkesten farklı şeyler yazdığımı biliyorum, farklılığım da buradan geliyor. Ancak yazdıklarımın doğru olduğu kadar, özgün, bana ait olan bir düşünce sistemini de yansıtın istiyorum. Bu yazımda, cem evlerinin toplumsal hayatımızın gelişim süreci içinde üstlendiği farklı bir yanını inceleyip, göstermek istiyorum.

ALEVİ KÖYLERİNİN YAPISI – “DEVLET OLMAYAN DEVLET”⁴.

Cem evlerinin tarihsel süreç içindeki yerini, toplumsal işlevlerini anlamak için, Alevi yerleşim yerlerinin, yani Alevi köylerinin tarih içindeki konumunu incelememiz gerekir. Eski dönemlerde, Alevi köyleri nasıl bir toplumsal yapıya sahipti, bu toplumsal yapıda cem evlerinin işlevi neydi? Bu sorunun cevabını bulup, Cem evlerinin tarihsel süreç içerisindeki işlevlerini anlamamız için, Kızılbaş Alevi köylerinin yapısını bilmemiz gerekir. Cem evlerinin Kızılbaş –Alevi köylerindeki tarihsel işlevinin anlaşılması için, Cemal Bardakçı’nın çok yerinde bir şekilde tespit ettiğini düşündüğüm, Alevi köylerinin konumu

ile ilgili şu tahlillerini anmak istiyorum.

Cemal Bardakçı, 1921 yılında, Hacı Bektaş Çelebilerinden⁵, dönemin Hacıbektaş Postnişini Cemalettin Efendiyi ziyaret etmesi vesilesiyle yazdığı, “Kızılbaşlık Nedir” adlı kitabının, “İl Devletleri Devrinde Türkler, Tabii Kuvvetlere Taparlar” başlıklı bölümünde, Alevi köylerinin yapısı ile ilgili, ilginç tespitlerde bulunur. Bu kitap birçok açıdan önemlidir, ilerde kitabı başka açılardan inceleyen başka yazılar da yazmayı düşünüyorum ama burada Alevi köylerinin yapısı hakkında yazdıklarını, çok önemli bulduğum için buraya alıp, eskilerin tabiriyle üzerinde fikir teatisinde bulunmak (düşüncelerimi yazmak) istiyorum. Şöyle diyor Cemal Bardakçı: “Her Alevi köyü müstakil bir hükümet halinde idi. Yani Osmanlı hükümeti içinde binlerce hükümet bulunuyordu. Bu hükümetin tek maddelik bir anayasası vardı: Eline, diline, beline hakim olmak.”

Başlıca yasakları da şunlardı:

1. Birden fazla kadınla evlenmek, Bir Kızılbaş karısı ölmedikçe veya meydan⁶ kararile boş sayılmadıkça başka bir kadınla evlenemezdi. (Bu bölümün önceki paragrafında meydan sözcüğünü şöyle tanıtlıyor: “Kızılbaş meydanları⁷ da o aşiretlerin halk meclisleridir.”⁸

Cemal Bardakçı'nın Kızılbaş Alevi köylerinin yapısıyla ilgili bu görüşleri yani Alevi köylerinin bir hükümet (bir devlet) yönetilir gibi yönetildiği şeklindeki görüşleri son derece önemlidir. Buralar incelenince, bu köylerin bir yönetim merkezinin de olduğu görülecektir, bu yönetim merkezine bizler bu gün Cem, o toplantının yapıldığı yere de Cem evi diyoruz. İşte Alevi köylerinin bu yapısını inceleyince, Cem evlerinin tarihsel işlevlerini daha iyi anlamış olacağız.

Osmanlı Hanedanlığını, kendilerinin meşru devleti olarak görmeyip, kendi kendilerini “bir Hükümet - bir devlet” yönetir gibi yöneten, Kızılbaş Alevi köylerinin yapısını birçok açıdan incelememiz gerekiyor. Ancak burada çok fazla ayrıntıya girmeden, önemli noktalarını, belirli bir sırayla vurgulamaya çalışacağım.

Alevi köyleri, kendi kendine yetmeye çalışan, ihtiyaçları olan her şeyi kendilerinin ürettiği, kapalı bir ekonomiye sahipti. Bu köylerde, farklı bir ortaklık şekline dayanan, mülkiyet biçimi vardı. Köyde hane denilen büyük aileler yaşıyordu. Bu hanelerde birkaç kuşaktan insan, birlikte hayatı paylaşır, örneğin, birkaç tane kardeş, o kardeşlerinin çocukları, torunları, eşleri birlikte yaşar, birlikte üretir, o ürettiklerine birlikte sahiplik ederlerdi; o hanede her şey herkesindi ama kimsenin de özel mülkiyeti yoktu, bunun için de ben yerine hep biz sözcüğü revaçtaydı. Bu hanelerde bir erkek evin dış işleriyle ilgilenir, alışını verişini yapar, kadınlardan biri de evin iç işleriyle ilgilenirdi. Böyle hanelerden oluşan köylülerin, hepsine ait olan ortaklaşa sahip oldukları, köy meraları, setenleri, fırınları, pınarlar gibi ortak alanları da vardı. Toplumsal gelişmenin bu tip aşamalarını, Friederich Engels, şah eseri olan, “Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni” adlı eserinde değinmiştir.

Ayrıca burada belirtmeliyim ki, bizim yörenin köylerinde, evlenme çağına gelmiş kızları görmek için başka köylerden gençlerin gelip, o köydeki kızlara baktığı, “kıza bakma geleneği” diye bir gelenek vardı. Evlenme çağına girmiş kızların, başka köylerden görücüleri gelip kızlara bakarlardı. Başka bir köyden, kıza bakmaya gelen bir genç, bir eve misafir olur, o evden bir arkadaşıyla o kızın evine çay içmeye ya da yemek yemeye misafirlige gelir, bu vesileyle de kıızı görürlerdi. Kendini görmeye gelen oğlanı kııda beğenir, “anamgil bilir” derse, o kııza, o oğlanın, dünürçüleri gelirdi. Köyün gençleri, sosyal hayatın içinde birlikte olduklarından, bir birlerini

bilip tanımadan evlendirilmezlerdi.

Her köyün daha çok düğünlerde kullanılan kendine ait bir bayrağı da vardı.

Alevi köylerinin en üst yönetim yeri, onların “meydan” dedikleri cemdi. Cem, toplanmak anlamına geliyordu, toplantıda (cemde) hizmetlerin yürütüldüğü yerin adı isemeydandı. Bu yüzden Hacı Bektaş Dergâhında, cem yapılan yere, “meydan evi” denmektedir. Köylerde Cem yapılan yerlerde, dedenin etrafında halaka şeklinde oturulup hizmetlerin yapıldığı yere de “meydan” derlerdi. Bu yüzden “meydan” sözcüğü ile “cem” sözcüğü çoğu zaman birlikte kullanılır, hemen hemen de aynı anlamlara gelir. Bunun için Harabi, Allah kavramını sorguladığı bir deyişinde, “Niçin bizden böyle saklanıyorsun / Göster cemalini gel işte meydan” der; burada kastedilen meydan, Cem birleşen mekânın ortasında hizmetlerin görüldüğü alandır. Birçok ozanımızın deyişinde, “meydan” sözcüğü bu anlamda “cem” yerine kullanılmıştır.

Özüne bakarsanız Cemler, doğrudan demokrasinin uygulandığı yerlerdir, çünkü köyde yaşayan herkes ceme katılır, her birey kendi kendini orada temsil edip, kendi duygularını kendi ifade eder; her hangi bir aracı kullanılmaz. Cemde eşikten içeriye giren her can – her kişi eşittir. Cemde, halaka şeklinde, herkesin birbirinin yüzünü göreceği bir şekilde oturulur; böyle cemalet cemale ya da didar didara oturmakla her can karşısındaki canın cemale secde etmiş olur⁹. Bu yüzden burada mutlak bir demokrasi vardır. Dede, birlik olup, bir araya gelen o toplantının yöneticisidir sadece. Dede, cem başlayınca, dedelik postuna (dedelik makamına) oturup, cemi yönetmek için, önce ceme katılanların “İrizalığını – razılığını” (olurunu) alır; bu dünyada her şey razılıklardır (rızalıklardır).

Köyün yönetim merkezi olan cemlerde, köydeki bütün sorunlar konuşulur, köydeki genel işleyişe uymayıp, kurallara aykırı hareket edenler, cem meydanında dara çekilip yargılanırlar. Ceme katılan her can¹⁰ – her kişi, meydana gelip, dileğini söylemek için niyette bulunabilir. Dede cem meydanına gelen kişiye, “Dilli başlısın, destur” deyince kişi oraya gelmesinin amacını, dileğini söyler. O kişi isterse, istediği candan “dilekte bunup” yanı o canı da meydana davet edip, o kişiden şikâyetçi olabilir. Cemde dara duran kişi, ya da kişilerin yargılanmasında, dede cemi yönetir, bir anlamda jüri diyeceğimiz ceme katılan herkes, konuyu görüşüp kanaatlerini söyler, sonunda ceme katılan bütün canların kararına göre, dede kişilerin hükmünü belirler. Burada önemle vurgulamalıyım ki, Alevilikte cana kıymak olmadığı için, bu yargılamalarda kişiyi yok etme kararı asla verilemez, en büyük ceza, o kişiyi düşkün edip, kendi toplumlarından tecrit etmektir. Bu yargılamaya herkes katıldığı için çıkan karara herkes uyar.

Cem köyün gidişatı ile ilgili kuralları belirleyip bunu denetler; bu anlamda cemler bir nevi yasama organıdır.

Cem, hem genel olarak köyün, hem de cemin ihtiyaçlarının karşılanması için, köylüye “döküm” ya da “salma” denilen parayı vermelerini belirler; bu bir nevi vergidir. Köyün ortak hizmetlerinin yerine getirilmesi için, örneğin, setenin, yolunun, okulunun yapılması için her haneye, o hanenin durumuna göre bir döküm dökülür ya da salma salınır; bu toplanan para ile de o hizmetlerinin masrafı karşılanır.

Kızılbaş alevi köylerinin bu yapısı, toplumdan soyutlanmış bir bürokrasi ile

toplumdan ayrı bir silahlı gücün (ordunun) olmadığı bir “devlet” türüdür; buna bu yüzden yani toplumdan soyutlanmış bir bürokrasi ile özel silahlı bir teşkilatının olmadığı için “devlet olmayan devlet”¹¹ diyebiliriz. Buradaki işleyiş aslında basit anlamda bir devlet işleyiştir; yasaları belirler, vergi - salma salar, yasaya uymayanları yargılar, bunları denetler. Bu “devlet” işleyişinin, yönetim merkezindeki yapı cemdir, cemin toplandığı yerde cem evidir, yani halkın bir araya gelmesinden oluşan meydandır. Meydan tabiri, birçok deyişimizde cem yerine kullanılır. Cem evi yerine Azerbaycan’da, İran’daki kendilerine Kırklar diyen Kızılbaş toplumlarında “Cem hane” dendiğini de belirteyim.

Cem’e, Kızılbaş Alevi süreğinde “cem olmak” ya da “Cem birlemek” denir. Yani ceme gelen her canın, önce ceme katılanlarla, sonrada Hakk ile Hakk olup birlik Olmasıdır, asıl amaç. Bunun için el ele, el Hakka denir. Aleviler, birden geldikleri için, yani aynı vardan var oldukları için, birliği, bir olmayı savunurlar¹²; “Tevhid” denilen, deyişler bunu anlatır. Bir ozanımız, “Şimdi Hakkı birleşmiş özümde, evvel iki bildiğime ağlarım” der.

Kızılbaş Alevi süreğinde “üç can bir cem” tabirinde olduğu gibi, her toplantıya cem olmak denir. Bu yüzden bir alevi deyişinde: “Akdeniz dibinde bir Cem uğradım / Oturmuş üç kişi bir mana söyler / Muret Allah dedim darına durdum / Ali’nin kurduğu erkanı söyler” denmektedir; Akdeniz dibinde bir ceme uğradım, oturmuş üç kişi cem ediyorlardı, bende yanlarına uğradım diyor.

Cemler geçmişte, geçmişte net olarak kategorilere ayrılıp adlandırılmasa da, biz cemleri dört kategoriye ayırarak anlatabiliriz. Bunları şöyle anlatırsak (anlatırsam) sanırım yanlış olmaz.

Köyde kış aylarında mutlaka yapılan “Birlik cemleri”; örneğin, Abdal Musa cemini, Hızır Cemini, “Sultan Navruz” cemini, bu kategoride saya biliriz. Muharremde yapılan, Muharrem - AŞURA cemini de bu kategori içinde sayabiliriz. Birlik cemlerine köyde yaşayan her can, yediden yetmiş her kişi katılır, bu cemlerde 12 Hizmet yürütülür.

Görgü cemleri ya da Müsahip cemleri: Her dede, taliplerini her yıl bir defa görgüden - sorgudan geçirmekle yükümlüdür (mükelleftir). Görgü cemleri, yılda bir defa yapılmanın dışında, ihtiyaç hâsıl olduğunda ya da yola alınıp musahip olacak kişiler istediğinde de musahip cemi yapılır. Görgü cemlerine, musahibi olmayan, yani görgüden geçmemiş kişiler (canlar) alınmazlar. Bazı yerlerde ceme müsahibi olmayan alınmaz dendiğine tanık oluyorum ki, bu külliyet yanlıştır, sadece görgü cemleri için bu kural geçerlidir; birlik cemleri ile muhabbet cemlerine herkes gelir.

Muhabbet cemleri: Muhabbet cemleri ihtiyaç hâsıl olduğu zaman, örneğin bir dede, bir âşık, bir kâmil insan o yerleşim yerine geldiğinde, onun etrafında toplanılmak suretiyle de yapılır. Bu cemler daha çok, Cuma akşamları yani perşembeyi Cumaya bağlayan gecelerde yapılır. Dede, âşık ya da kâmil bir insan köyde kaldığı sürede her hafta, Cuma akşamları o kişinin etrafında toplanılmak suretiyle, muhabbet cemleri olur. Muhabbet cemlerinde asıl amaç daha çok muhabbettir, 12 hizmetin bütününe yerine gelmesi zorunluluğu yoktur. Muhabbet cemlerinde kurban kesilmediği için, bu cemlere kısır cemide denilirdi. Bu kültürün kuşaktan kuşağa taşınmasında, muhabbet cemlerinin çok önemli bir rolü vardır. Muharrem ayı

içinde, her gün yapılan Muharrem sohbetleri de bu kategorinin içinde sayılabilir.

Adak cemleri. Adağı olan kişilerin isteğiyle yapılır.

Adak cemleri belirtince, bir tür cem olan, düğünü olacak ailenin, köylüye danışmak için yaptığı, “Damışık yemeğini de”, muhabbet cemi kategorisinde saymalıyız. Çünkü burada da, köyde yaşayan her haneden - aileden bir temsilci bir araya gelip, köyde olacak düğünü görüşüp, kararlaştırmaktadırlar. Damışık yedirme geleneğini, “Emlek” bölgesini anlattığım yazıda uzunca anlatmıştım. Burada kısaca şu kadarını söyleyeyim. Çocuklarını evlendirmek için düğün hazırlıklarını tamamlayan aile, düğünün zamanını belirlemek için, damışık yemeği adı altında, köydeki ailelerin (hanelerin) temsilcilerini evinde bir yemeğe davet ederek, “bizim bir hayırlı işimiz var, bu bizim değil hepimizin - bu sizlerinde sayılır, bunu nasıl yapalım diye köylüye danışır. Bu damışık yemeğinde, düğün kâhyasının kimin olacağı, damadın hangi evde oturacağı, hangi köylere ohuyuntu götürüleceği, düğünde güreş olup olmayacağı gibi bütün hususlar konuşulup karara bağlanır. Orada toplanan köylüler de, o düğünün bütün süreçlerini kararlaştırıp, yapılacak görevleri, o görevi yapacak ailelere dağıtırlar. Bu gelenek sadece Kızılbaş – Alevi köylerinde vardır.

Hacı Bektaş süreğinde, Cemleri yöneten dedeler, yılda en az bir kez, Hacı Bektaş Dergâhına uğrayıp, Hacı Bektaş postnişini görürler. Dedelik görevine gidecek kişiye, Hacı Bektaş postnişini Höcçet¹³ denilen, bir nevi dedelik belgesi, dedelik yetkisi olan belge verir(miş). Bu anlamda bu “devletler”, federe “devletler” şeklinde bir birlerine bağlılar¹⁴; bu yapı Nazarilerin kale devletlerinin, Alamutla ilişkisine benzerler. Hem Abdulkaki Gölpınarlı, İslam Ansiklopedisine yazdığı Kızılbaş maddesinde, hem de Cemal Bardakçı yukarda andığım “Kızılbaşlık nedir” adlı kitabında, Cemde toplanan paradan Hacı Bektaş Çelebileri adına Dergâhın payının ayrıldığını yazıyorlar, Karakazan hakkı denilen bu olgu inkâr edilemez bir olgudur¹⁵.

Bu devlet işleyişi yani devletin biçimi, bu anlamda Hasan Sabbah’ın kurduğu İsmaili -Nizari kalelerine bağlı, Alamut merkezli Nizari devletine çok benziyor. Nizariler yani İsmaililer’de, görevli gönderdikleri temsilcilerine verdikleri belgeye Hüççet diyorlar¹⁶; bir devlet gibi yönetilen her kale devleti, merkezi olarak Alamut kalesindeki Seydunaya (Efendiye) bağlı. İsmaililerin başkanlarına Seyduna dediği gibi, Kızılbaş Aleviler de, Çelebilere Seyduna sözünün Türkçeleşmiş hali olan Efendim- Efendi diyorlar¹⁶. Bu benzerlikler bana tesadüf gibi gelmiyorlar. Ben Anadolu’daki Hacı Bektaş süreğinin, Hasan Sabbah’ın Nizari ekolünden çok etkilendiğini düşünüyorum.

Osmanlı Devletinin bütün Anadolu’yu işgal edip, bütün Anadolu’ya hâkim olması, 1522 yılında Dulkadiroğlu Devletini de ilhak etmesiyle tamamlanır. O tarihe kadar Hacıbektaş Dergâhı Dulkadiroğlu devletinin sınırları içindedir. Osmanlı Devleti buralara hâkim olunca, Alevi dünyası için yaptığı en büyük iş, Alevilerin bu merkezi yapısını bozmaya çalışmak olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman’ın kayını, Server Paşa, Sersem Ali Baba lakabıyla, Hacıbektaş’ta Dede babalığa atanarak, gelip Hacıbektaş Dergâhını yönetmeye başlamıştır. Buna direnen Çelebiler horlanmış, onların saygınlığı zedelensin diye onlara karşı türlü yalanlar iftiharlar uydurulmuştur. Alevilikteki Babagan – Çelebi ayrılığı da buradan doğar. O dönem

Osmanlı safında olmak, Çelebilere karşı çıkıp, Dede Babaları desteklemek şeklinde imiş, Çelebilere karşı olanlara Osmanlı devleti çeşitli ihsanlar verirmiş. Osmanlı bu mücadelesinde ne kadar başarılı olmuştur, sorusunun cevabı ayrıca tartışılmalıdır¹⁷. Cumhuriyet döneminde ise 1925' yılında çıkarılan, 677 sayılı yasayla, Tekkeler ile Dergâhlar kapatılırken, dedelikle beraber, Çelebilikte yasaklanır.

Cem evlerinin anlaşılması için, Alevi köylerinin yukarıda anlattığımız bu yapısı ile bu yapı içindeki Cemin işlevleri iyice anlaşılmalıdır. Bu anlaşıldığında görülecektir ki, Cem sadece bir ibadet şekli değildir. Bu yüzden, Cem - Cem evi hem bir ibadet yeridir, hem de o beldenin her türlü sorununun görüşülüp, çözüme kavuşturulduğu yönetim yeridir. Bu yüzden geçmişteki tarih içindeki cemleri – cem evlerini, sadece bir ibadet yeri olarak görmek bizi yanlışlığa götürür. Biz fotoğrafın tümünü, olduğu gibi görüp, bu işleyişi bütün canlılığı ile resmetmeliyiz; biz bunun resmedilmesine teori diyoruz. Bu yüzden Cemleri ya da meydan evlerini anlamanın yolu, o yerleşim yerinin yönetim biçimini, buradaki cemin işlevlerini anlamaktan geçer. Bu işleyişi anlamadan, cem evlerinin tarihsel işleyişini anlamak mümkün olmaz. Bu yüzden konu bütün bu yönleriyle beraberce incelenmelidir.

Bu işleyişte Dergâhlar ile tekkelerin konumu, bu kültürel yaşamın sürdürülmesindeki etkileri ayrı başlıklar altında incelenecektir. Âşık Veli bir deyişinde “Velim aydur dört dergâhtan evveli der.” Alevi köylerinde cem başlayınca, çerağlar uyarıldıktan sonra, dört dergâh üzerine değişler söylenip, dört dergâh anlatılırdı. Alevi dünyasında etkin olan yedi dergâh vardı ama bunlardan dördü cemlerde mutlaka anılırdı. Yeri gelmişken, bizde burada bunları analım, Kızıl Deli Sultan Dergâhı (bu Dergâhın diğer bir adı da Seyit Ali Sultan Dergâhıdır), Hacı Bektaş Dergâhı, Abdal Musa Dergâhı, Mısır'daki Kaygusuz Abdal Dergâhıdır; diğer üç Dergâhsa şunlardır; Seyit Gazı Dergâhı, Erdebil Dergâhı, Kerbela'daki Şah Üseyin Dergâhıdır. Alevi köylerinde, ceme katılan kişiler, dört dergâhtan bu şekilde haberdar olurdu.

Dergâhların konumu ile tekkelerin konumu ayrıca incelenecektir.

Aşkî muhabbetlerimle

Ali Rıza Aydın. Adana 2013- 2014

Bu Annem Navruz'un söylediđi bir tekerlemedir.

Roger Garaudy, Kiyısız bir gerçeklik zerine, Aydın yayınevi İzmir, eviren Mehmet H. Dođan, sayfa 11, 12,
13

Bu kavramı Lenin'in "Devlet ve İhtilal" kitabında, Komünist toplumun üst aşamasını anlatırken görmüştüm, bu yüzden kavramı oraya borçluyum.

Çelebi sözcüğünün Alevi dünyasındaki anlamını, “Kadıncık üzerine tefekkür” adlı kitapçığımda inceledim, konuyu merak edenler buraya bakabilirler. Burada Hilmi Ziya Ülken’in, Çelebi sözcüğünün etimolojik gelişimi ile ilgili şu düşüncelerini hatırlatmak istiyorum: “Haç kelimesinin kökü Ermenicedir. İsa’nın asıldığı belirli şekilde tahta anlamına gelmek üzere “asılmak” fiilinden Arapça Salib denir. Fakat bu kelime şekil değiştirerek “celipa” şeklinde kullanıldığı gibi, İsa’nın Tanrı sayılmasından dolayı “celep” veya “Çalap” şeklinde Allah anlamını almıştır. Nitekim Allaha mensup (Allahlık) insan, derviş anlamında “çelebi” kelimesi doğmuştur. Alevilerin başkanına Çelebi dendiği gibi, Mevleviler de bu kelimeyi benimsemişlerdir. Osmanlı devletinin başında dervişliğin büyük rolü olduğu için Yıldırım’ın oğulları Çelebi mahlasını benimsemişlerdi.” Hilmi Ziya Ülken, Anadolu’da Örf Ve Adetlerde Eski Kültürlerin İzleri” adını taşıyan bu yazı 1970 yılında Strasbourg Üniversitesi Türkoloji kongresinde okunmuş tebliğin Türkçe çevirisi. Nejat Birdoğan’ın Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, sayfa 630-631. Kitapta bu yazının tamamı vardır.

Eskiden Cem ortamın ortasındaki hizmetlerin yapıldığı alana bu ad verilirdi, yani meydan denilirdi. Hacı Bektaş Dergâhında cem birlenen salona “Meydan Evi” denmesi bundan dolayıdır. Kitapta cem olmak yerine meydan denmiş.

Yukarıdaki dip notta söylediğim gibi siz bugün bunu Kızılbaş cemlerinde diye okuyabilirsiniz.

Cemal Bardakçı, Kızılbaşlık Nedir, İstanbul 1945, sayfa 86.

Çepnili İzzet bir deyişinde: “Ben secdemi nuri cemale ettim / Münkir değilim boşa dönmem duvara” der.

Alevi literatüründe (dilinde –söyleminde) “Kişi”, “Can”, “Erenler” sözcüğü cinsiyetsizdir, kadınları da erkekleri de kapsar. Bunun için cemde dede herkese “canlar” diye hitap eder. Canlar dediği kadın erkek herkeştir.

Bu kavramı, Lenin'in "Devlet ve İhtilal" kitabında, Komünist toplumun üst aşamasında devletin yok oluşunun anlatıldığı bölümde görmüştüm, kavramı oraya borçluyum. Devlet konusunu inceleyen Marksist yetkeler devletin, bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için, oluşturulmuş özel bir silahlı güçle oluştuğunu söylerler. Alevi köylerinde böyle bir şey söz konusu değildir, bu yüzden ben "devlet olmayan devlet" diyorum, bu kavramı da onlara borçluyum.

Ŗiri bir deyiŖinde:

“Cihan var olmadan ketm-i ademden
Hak ile birlikte yekdaŖ idim ben
Yarattık bu mülkü çünkü o demde
Yaptım tasvirini nakkaŖ idim ben” der

Hacı Bektaş Postnişinlerinin, dedelere verdiği bir nevi yetki belgesi niteliğindeki belge Hücet ya da Hücet denir. Bunları, Osmanlı Devletinin, Nakib-ül-eşrâflık makamınca verilen "icazetname" ile karıştırılmamalıdır.

Cemal Bardakçı'nın 1945 yılında, "KIZILBAŞLIK NEDİR" adıyla basılan kitabı, 1970 yılı ile 2012 yılında "ALEVİLİK – AHİLİK BEKTAŞILIK" adıyla yeniden basıldı (yani yayınlandı). Kitabın bu son baskısının ilgili bölümünden " Bu paranın bir miktarı Hacı Bektaş Çelebilerine göndertilir" cümlesi çıkarılmış. İkinci ile üçüncü baskıdaki da değiştirilen o bölüm şöyle : " Her Kızılbaş yılda bir defa vergi vermek zorunda idi. Bu paranın bir miktarı dedeye ve gözcü dedeye verilir, geri kalan orta masraflarına, karşılık tutulurdu." 1970 baskısı Sayfa 74, 2012 baskısı için sayfa 91. Bu değişikliği kim niye yapmış bilmiyorum ama ilk baskıdaki anlatım doğru olduğunu düşünüyorum. Kitabın 1945 yılında "KIZILBAŞLIK" adıyla yayımlanan ilk baskısında ise o bölüm aynen şöyle : "Pir ve ocak hakkını ödemek. Her Kızılbaş yılda bir defa vergi vermek zorunda idi. Bu paranın bir miktarı Hacı Bektaş çelebilerine gönderilir. Bir miktarı dedeye ve gözcü dedeye verilir, geri kalanı ortak masraflarına, karşılık tutulurdu" Sayfa 87. Yani Kızılbaş köylerinden, "Salma" ya da "döküm" adıyla toplanan Hakkullahın bir kısmı "Karagazan hakkı" olarak, Hacı Bektaş Dergâhına gönderilirdi. Dergâh bir kurumdu, burası Alamut kalesi benzeri, Alevilerin en üsteki hem yönetim hem de eğitim merkeziydi. Konuyla ilgili İslam Ansiklopedisinin KIZILBAŞLIK maddesinde ise Abdülbaki Gölpınarlı şöyle diyor: "...Bu zümre her yıl Çelebinin mühürlü icâzeti ile gelen vekiller tarafından görülürler. Vekillerin seyyid olması şart değildir. Bunlarda da âyîn kısmın icrâ edilir. Vekil gelince önce, toplulukta evvelâ Çelebinin icâzeti okunur, çelebinin mührü ziyaret edilir, yüze göze sürülür. Ondan sonra çırağcı delili uyandırır". İslam Ansiklopedisi, MEB yayını 1997, cilt 6 Kızılbaşlık maddesi, Sayfa 795. Hacı Bektaş Dergâhı'nı, 1550 yılında, Osmanlı Hanedanlığınca atanan, Sersem Ali Baba gelip, Dede Baba sıfatıyla denetimi altına alıp , Dergahı yönetmeye başlıyor. Bundan sonra Çelebiler, kendilerine bağlı olan Alevileri el altından kendiler yönetmeye başlıyor. Alevi dünyasında bu çok önemlidir.

İsmaililer de Hicce kavramı için, bakınız Farhad Daftaey, İsmaililer, Tarih ve Kurum, İstanbul 2001, sayfa 442, Rastlantı yayınları

Osmanlı devleti efendim demeyi yasaklamış ama Hacı Bektaş Çelebilerine, bir saygı ifadesi olarak, hem bizim yörede, hem de bizim evde de efendim denir; uzaktaki bir Çelebiden bahsediyorsan Efendi, Çelebinin yanındaysa Efendim diye hitap edilir. Ben, bunca solcu geçmişimden sonra, Hacı Bektaş postnişininden “Efendi” ya da “Efendim” diye söz edince, kardeşlerimde dahil herkes bu halimi yadırgıyor, beni eleştiriyorlar, ama dikkat ediyorum, Pir Sultan Derneği Başkanına “Başkanım” yada “Başkan” deyince kimse bunu yadırgamıyor. Hâlbuki geçmişte “efendi” ya da “efendim” demek, bugün bizim dernek başkanlarına “başkan” ya da “başkanım” dememiz gibi bir saygı ifadesiymiş, diye düşünüyorum.

Ben bu konuyu, “Alevilikte yol ayrımı”, “Şakir Keçelinin Eleştirilerine cevap”, “Pir Sultan, Bozuk düzende düzgün çark olmaz diye niye dedi”, “Kadıncık Üzerine Tefekkür” gibi yazılarımda anlatmaya çalıştım, konuyu merak eden bu yazılarıma baksın.